

Masarykova univerzita
Ekonomicko – správní fakulta

Seminární práce
Platební a obchodní bilance a její vývoj

Předmět: Regionální informace

Zpracovali: Konečný Josef
Křepel Martin

Dne: 21.3.2004

Platební a obchodní bilance a její vývoj

Úvod

Vývoj platební bilance, jako jednoho z makroekonomických ukazatelů, se v období posledních několika let dostal do popředí zájmu nejen ekonomicky zaměřených periodik, ale stal se předmětem i mnoha článků a diskusí v řadě neoborných časopisů a tiskovin vůbec. Do povědomí laické veřejnosti se tak dostaly pojmy jako saldo a rovnováha platební bilance, kapitálový a běžný účet nebo například i devizový kurz. Řada neoborníků se tak dozvěděla, že platební bilance je v podstatě jakési statistické vyjádření ekonomických transakcí státu s ostatním světem za určité časové období. Je však třeba poznamenat, že řada zmíněných diskusí a článků se objevila až po zahájení transformace na začátku roku 1990, přesněji poté co se začaly objevovat problémy s jednotlivými účty platební bilance po vzniku samostatné České republiky.

Přestože platební bilance je v podstatě vyjádřením vnějších ekonomických vztahů dané země, jedním z předpokladů kvalitního posouzení vnějších vztahů je i znalost a pochopení vnitřní situace.

Na počátku budou vysvětleny základní pojmy týkající se problematiky platební bilance. Poté bude charakterizován vývoj v období let 1993 až 2000, tedy období po odtržení Slovenska a vzniku samostatné České republiky.

Dosažení vnitřní a vnější rovnováhy je považováno za cíl každé ekonomiky. Zatímco za vnitřní rovnováhu se v podstatě považuje, když reálný důchod dosáhne úrovně důchodu potencionálního, vnější rovnováha je prezentována jako vyrovnanost platební bilance. Jestliže na tomto se většina teorií a publikací shoduje, pak to v čem je poměrně často určitý rozdíl jsou jednotlivé interpretace jak platební bilance samotné tak i pojmu salda platební bilance.

Platební bilance

Platební bilanci definujeme jako systematický statistický záznam, který zachycuje všechny ekonomické transakce mezi devizovými tuzemci a cizozemci za určité časové období a zahrnují operace související s pohybem zboží, služeb a výnosů, operace s finančními pohledávkami a závazky a operace označované jako transfery.

Při záznamu veškerých transakcí je dodržována zásada podvojnosti každé operace. Platební bilance se skládá ze dvou základních účtů, běžného účtu a kapitálového účtu. Běžný účet platební bilance odráží pohyb reálných zdrojů (např. zboží, služeb, transferů atd.), kapitálový účet zobrazuje především mezinárodní pohyb kapitálu (přímé a portfolio investice, krátkodobý kapitál, atd.). Rozdíl mezi pohybem na běžném účtu a pohybem na účtu kapitálovém se promítá do změny devizových rezerv. V případě, že pasivum běžného účtu není kryto aktivem na účtu kapitálovém, dojde ke snížení devizových rezerv centrální banky a naopak.

Struktura platební bilance

Jednotlivé položky platební bilance jako např. zboží a služby, transfery, dlouhodobý a krátkodobý kapitál atd. prezentují tzv. **horizontální strukturu** platební bilance. Kromě této horizontální struktury má platební bilance i svou **vertikální strukturu**.

Z hlediska horizontální struktury můžeme pro určité zjednodušení jednotlivé položky platební bilance uspořádat do několika základních skupin :

- **mezinárodní pohyb zboží** bývá dále rozčleněn podle jednotlivých komoditních skupin. Pro většinu průmyslově vyspělých zemí je tradiční členění na suroviny, průmyslové spotřební zboží, zemědělské produkty a výrobní prostředky. Z hlediska časového může být zboží podchycováno v době svého přechodu přes hranice nebo dnem převodu vlastnictví z exportéra na importéra.
- **mezinárodní pohyb služeb** - mezi služby se v platební bilanci řadí zejména doprava, pojištění, licence a patenty, cestovní ruch, spoje, příjmy a výdaje spojené s diplomatickým a vojenským zastoupením v zahraničí atd. Pro poslední léta je typický růst objemu exportu i importu služeb absolutně i relativně.
- **mezinárodní pohyb důchodů** - import důchodů představuje příjmy z investovaného domácího kapitálu v zahraničí. Export důchodů naopak zahrnuje adekvátní výdaje spojené se zahraničními investicemi v domácí ekonomice.
- **mezinárodní pohyb transferů** - transfery, neboli jednostranné platby, jsou charakteristické tím, že nevedou ke vzniku zahraničních závazků země. Jedná se o značně rozmanitou položku, která bývá dále členěna na oficiální a soukromé transfery a na převody věcné a finanční.
- **export a import dlouhodobého kapitálu** bývá dále členěn z hlediska objektu na přímý, nepřímý a ostatní kapitál. Kritériem pro zařazení kapitálového toku do přímých investic je

stupeň kontroly zahraničního podniku. Teoreticky by se mělo jednat o získání minimálně 51% podílu na základním kapitálu. Prakticky se tak ale u většiny zemí děje již při získání alespoň 30% základního kapitálu. Nepřímé investice představují nákup akcií nebo obligací pokud není splněna spodní hranice pro zařazení do přímých investic. Ostatní dlouhodobý kapitál zahrnuje hlavně vládní úvěry a dlouhodobé soukromé úvěry.

- **export a import krátkodobého kapitálu** lze členit opět z hlediska subjektu na soukromý a oficiální. Do této položky můžeme zařadit např. krátkodobé úvěry, pohyb depozit atd. V souvislosti s růstem pohybu spekulativního kapitálu význam krátkodobého kapitálu pro celkový vývoj platební bilance v posledních dvaceti letech výrazně vzrostl.

- další položkou platební bilance jsou **devizové rezervy**. Pod devizovými rezervami chápeme likvidní devizová aktiva centrální banky, případně i jiných oficiálních institucí. Centrální banka drží ve svém portfoliu určitá reálná devizová aktiva (např. cizí volně směnitelné měny, zlato, cizí státní cenné papíry atd.) a tzv. potencionální devizové facility (tj. možnost úvěrového čerpání devizových zdrojů).

Základem **vertikální struktury** platební bilance je rozdělení všech operací do dvou skupin na **kreditní a debetní**. Za orientační kritérium členění na operace kreditní a debetní lze považovat vztah příslušné operace k devizové nabídce a poptávce. Zatímco kreditní operace vytvářejí na trhu devizovou nabídku, debetní operace představují devizovou poptávku.

Jak vyplývá ze samotné definice platební bilance, její existence je podmíněna dezintegrací světa na jednotlivé relativně samostatně ekonomicky fungující celky. Jednou z dalších příčin existence platební bilance je i nestejnorodost mezinárodního peněžního oběhu.

Územní a měnová dezintegrace tedy logicky musí být odražena v platební bilanci.

Všechny výše uvedené položky horizontální struktury platební bilance a jejich promítnutí do kreditu a debetu platební bilance ukazuje následující tabulka:

Vertikální a horizontální struktura platební bilance

	KREDIT(+)	DEBET(-)
pohyb zboží	export	import
pohyb služeb	export	import
pohyb důchodů	import	export
pohyb transferů	import	export
pohyb dl. kapitálu	import	export
pohyb kr. kapitálu	import	export
pohyb deviz, rezerv	snížení	zvýšení

Při sledování vývoje platební bilance se pracuje s pojmem saldo platební bilance. Saldo platební bilance zásadně nelze získat jako prostý rozdíl kreditního a debetního sloupce, neboť platební bilance je konstruována na principu podvojného účetnictví. Každá operace je tedy zachycena jak v debetním tak i v kreditním sloupci. Rozdíl obou sloupců musí být proto **nulový** (resp. koncový součet všech položek bilance je nulový). Součtem položek v jednom nebo druhém sloupci je možno získat veličinu celkového obratu platební bilance.

Saldo platební bilance

Samotné saldo lze v zásadě stanovit dvěma způsoby. Prvním způsobem je vymezení tzv. **dílčích sald** na úrovni jednotlivých položek platební bilance. Dílčí salda lze získat jako rozdíl kreditu a debetu příslušné položky nebo skupiny položek. Druhou skupinu sald tvoří tzv. **kumulativní salda** platební bilance.

Teoreticky lze vytvořit celkem velké množství těchto sald, ale jen některá mají svoji ekonomickou interpretaci. Mezi nejvýznamnější patří:

- 1. Saldo výkonové bilance** (zboží a služby)
- 2. Saldo běžné bilance** (zboží, služby, důchody a transfery)
- 3. Saldo základní bilance** (zboží, služby, důchody, transfery a dl. kapitál)
- 4. Saldo maximální likvidity** (zboží, služby, důchody, transfery, dl. a kr. kapitál)

Saldo výkonové bilance je označováno jako spojovací můstek mezi hrubým domácím produktem a celkovými domácími výdaji. Dále se z vývoje cen výkonové bilance určuje vývoj směnných relací určený jako podíl indexů vývozních a dovozních cen.

Pokles hodnoty ukazatele znamená zhoršení směnných relací a nutnost zvýšení fyzického objemu vývozu pro udržení současného saldo výkonové bilance.

Řada ekonomů se domnívá, že právě **saldo běžné bilance** je ideální pro analýzu devizové rovnováhy platební bilance. Saldo běžné bilance má bezprostřední návaznost na bilanci stavu celkového zahraničního zadlužení země. Aktivní saldo představuje růst čistých zahraničních pohledávek. Pasivní saldo naopak růst čistých zahraničních závazků. Saldo běžné bilance také zachycuje změnu devizové pozice státu jako celku.

Podle některých autorů je pro vyjádření celkové devizové rovnováhy země vhodnější **saldo základní bilance**. Důvodem je zkušenost, že ve většině případů pohyb přímých a nepřímých investic vede k trvalému přerozdělení zdrojů mezi národní ekonomikou a zahraničím, zároveň je argumentováno tím, že vzájemné kompenzování schodků (resp. přebytků) běžného účtu s aktivním (resp. pasivním) saldem bilance pohybu dlouhodobého kapitálu je dlouhodobě nemožné.

Saldo maximální likvidity zahrnuje všechny položky s výjimkou kapitálových operací centrální banky a devizových rezerv. Toto saldo se používá při popisu vlivu na vnitřní měnovou rovnováhu. Při aktivním saldu maximální likvidity centrální banka provádí nákup deviz a zároveň prodává domácí měnu, čímž zvyšuje domácí peněžní zásobu. Při pasivním saldu je tomu naopak. Je třeba si však uvědomit, že saldo maximální likvidity má dopad na peněžní zásobu, který se projevuje ve dvou fázích; změnou měnové báze a multiplikačním procesem.

Dopad vzniklého salda platební bilance se může lišit podle toho, zda se pohybujeme v systému pevných či volných devizových kurzů. Deficit platební bilance v systému pevných kurzů znamená čistý odliv peněz do ciziny. Naproti tomu v systému volných devizových

kurzů vzniká prostřednictvím změny devizového kurzu tlak k samovolnému nalezení rovnováhy bez deficitu či přebytku aniž by musela centrální banka nějakým způsobem intervenovat (pokud ovšem nesleduje nějaký jiný cíl, např. právě udržení stabilního kurzu).

Vývoj obchodní bilance a běžného účtu platební bilance České republiky (1993-2001)

Vývoj vnějších ekonomických vztahů byl v zásadě po celé období charakterizován schodkem běžného účtu a přebytkem finančního účtu. Celková platební bilance dosáhla nejvyššího přebytku v závěru období fixního kursového režimu (1995), kdy Česká národní banka byla nucena intervenovat na devizovém trhu a nakupovala devizy. Následující dva roky (1996 a 1997) byly výjimečné v tom smyslu, že platební bilance neskončila přebytkem, ale schodkem.

Převis domácí poptávky nad nabídkou stáhl běžný účet do rekordních deficitů. V roce 1997 bylo zaznamenáno nejvyšší negativní saldo platební bilance, neboť nerovnovážený vývoj základních ukazatelů ekonomiky byl doprovázen razantním odlivem kapitálu v polovině roku. Příliv kapitálu, který je typický pro ČR i dnes, byl v tomto roce na nejnižší úrovni za celé sledované období. Tuto situaci se zpočátku snažila řešit ČNB metodami restrikcí, ovšem očividně byla zapotřebí celková hospodářská restrikce. Ta přišla až v roce 1997, kdy však prohloubení schodku platební bilance a vypuknutí měnové krize bylo neodvratitelné. Monetární politika trvající na fixním kurzu i přes vznikající nátlak zahraničního kapitálu a projevující se vnější nerovnováhu nemohla zamezit odvrácení vznikající měnové krize. Situace se pravděpodobně dala lépe zvládnout dřívějším uvolněním kurzu, nebo ještě lépe upravením reálné úrovně kurzu pomocí systému pravidelných minidevalvací (crawling peg). Tím by došlo zejména ke snížení vnější nerovnováhy (podpoře exportu) a měnové krizi by se snad dalo i předejít. Zároveň by se zamezilo tvrdého dopadu na HDP, který způsobila silná hospodářská restrikce po měnové krizi. Crawling peg byl úspěšně uplatňován např. v Maďarsku či Polsku. Kdy zejména v případě Maďarska stál mimo jiné i za rychlým růstem tempa vývozu, neboť se Maďarsko dokázalo vyhnout prudkému propadu HDP.

V posledních letech se v ČR podařilo odstranit zásadní nerovnováhy v ekonomice, ovšem za cenu dočasného poklesu její výkonnosti. Příznivě přitom působilo oživení ekonomické aktivity v zemích Evropské unie. Deficity běžného účtu se vrátily na přijatelnou

úroveň, i když byly zesíleny externím cenově surovinovým šokem. Plynulý příliv kapitálu, koncem 90. let především v jeho nejstabilnější formě (zahraničních přímých investicích), překryl tyto deficity. Zde lze zaznamenat pozitivní vliv vlády při podpoře přílivu přímých zahraničních investic.

Deficit obchodní bilance(dále OB) na počátku transformace **1993** (-15,3 mld. Kč) byl odrazem strukturálních změn, rozpadu RVHP, odstranění monopolu zahraničního obchodu a zpomalení hospodářského růstu. Vznikem samostatné ČR se část obchodu uskutečňovaného uvnitř státu začala promítat do OB. Obchod se Slovenskem působil pozitivně na růst mezinárodního obchodu. Export se po rozdělení federace zvýšil, i když vzájemný obchod se Slovenskem postupně klesal. Poměrně rychle se české podniky adaptovaly na nové partnery, především ve vyspělých zemích. Problém konkurenceschopnosti zpočátku řešila podhodnocená koruna, která se však brzy dostala pod tlak přicházejícího zahraničního kapitálu. Na nízký deficit v zahraničním obchodě pozitivně působil pokles HDP, který mírnil nárůst domácí poptávky. K tomu samozřejmě přispěla opatrná restriktivní politika, jak fiskální, tak monetární. První rok samostatné existence ČR byl, alespoň z pohledu běžného účtu (dále BÚ), poměrně úspěšný.

Následující roky byly dotčeny začínajícím ekonomickým růstem. Deficity OB v dalších letech jasně vykazovaly rostoucí tendence. Největší propad nastal v roce 1996, kdy saldo OB dosáhlo výše -159,5 mld. Kč. Od té doby se deficity snižovaly. Pokud vývoj OB porovnáme s vývojem HDP, uvidíme jistou souvislost s deficitem OB a oživením HDP.

V roce **1994** se začalo projevovat oživení hospodářství. A v následujícím roce dosáhl růst HDP svého maxima (5,9 %). Narůstající dynamika dovozů tak v plné šíři předčila zpomalující se tempo vývozu. Za růstem stála domácí poptávka a státní investice, zejména do infrastruktury a ekologie. V rámci transformační ekonomiky by se dalo předpokládat, že při efektivním užití dovozů, by i tento deficit mohl do budoucna podpořit náš export. Ovšem v případě investic do infrastruktury může být efekt podpory exportu odložen na delší dobu. U ekologických investic pak nelze hovořit o významnější podpoře exportu. V rámci ČR se jednalo také o podpůrné programy ze strany EU - o jejíž členství projevila naše republika zájem.

V roce **1995** se tempo růstu vývozů výrazně zvýšilo, ovšem opět nestačilo na narůstající dovozy. Ty v sobě totiž zahrnovaly i **investiční dovozy** - ropovod Ingolstadt, JETE, Transgas,

Telecom. Navíc vyšší inflace zvýšila cenovou konkurenceschopnost dovozů a snižovala ji u našich vývozců.

V roce **1996** se začalo tempo růstu exportu zpomalovat. Přispěla k tomu zesilující se monetární restrikce, zvýšené reálné mzdy, tlaky na reálné zhodnocování kurzu koruny a jisté zpomalení hospodářského růstu v západní Evropě, na kterou se český export do značné míry soustředil. Ponejvíce se jednalo o polotovary a spotřební zboží, ve kterém byla ČR s vyspělými zeměmi konkurenceschopná. Tento druh zboží však citlivě reaguje na konjunkturální změny. Za dané situace se tak čeští výrobci a vývozci začali obracet s větší mírou i na trhy střední a východní Evropy (především členské země CEFTA). Na straně dovozu, ale k výrazným změnám nedošlo. Stále přetrvávala růstová tendence hlavně ze zemí EU. Došlo tak k výraznému zhoršení OB ČR se zeměmi EU. A naproti tomu byl navýšen přebytek OB se státy CEFTA.

V roce **1997** se vnější nerovnováha stala hlavním tématem hospodářských politik. Makroekonomická stabilita byla narušena. Přijetím silných restriktivních fiskálních i monetárních opatření se podařilo zpomalit dovozy a zmírnit tak narůstající vnější nerovnováhu země. To se projevilo v poklesu deficitů OB i BÚ v dalších letech. Na druhé straně to však mělo dopad i na ekonomickou aktivitu. Díky hospodářskému oživení u obchodních partnerů v západní Evropě se vývoj tempa růstu vývozů vyvíjel pozitivně. Přispělo k tomu i oslabení koruny po vypuknutí měnové krize. Nepříznivě na OB zapůsobila krize v jihovýchodní Asii, kde klesl export. Navíc depreciační kurzů asijských měn přispěla ke zvýšení dovozů z těchto zemí. Pozitivně přispěl nárůst průmyslových vývozních odvětví, kde se začala pozitivně projevovat jejich restrukturalizace.

K nárůstu dovozů v počátcích roku přispěly spekulace o očekávané devalvaci, která vyvolala efekt předzásobování poptávky. Největší dovozy přišly z USA, Japonska, Polska, Maďarska, Číny - levné spotřební zboží (důsledek asijské krize). Rozvinuté země přispěly k celkovému deficitu OB (140,8 mld. Kč) téměř 138 mld. Kč. A opětovné navýšení přebytku OB bylo dosaženo se státy CEFTA, kde nejvyšší podíl byl u Slovenska. Dlouhodobějším problémem se pak staly dovozy materiálů a komponentů ze zahraničí pro firmy v ČR se zahraniční majetkovou účastí. Podle analýzy ČSOB dokonce vyplynulo, že zvýšení exportu o 1 % vyvolá přibližně 0,8 % růst dovozu. Jde o důsledek nedostatečného surovinového vybavení a závislosti tuzemské produkce na zahraničních komponentech. S růstem sofistikovanosti produkce tak vzroste i její dovozní náročnost.

V roce **1998** byl silně znát vliv restrikcí na ekonomiku. Tempo růstu HDP pokleslo na rekordní úroveň -2,2 %. Projevilo se to na poklesu dynamiky dovozu, ale i vývozu. Pozitivně v tomto roce zapůsobily úspěšně provedené restrukturalizace části průmyslu (především u podniků se zahraniční majetkovou účastí) a také rozvoj proexportní politiky v podobě rozšíření aktivit ČEBu a EGAPu. Nepříznivě působilo zhodnocování kurzu koruny a kapacitní omezení u některých českých exportérů (zejména v automobilovém a elektrotechnickém průmyslu firem se zahraniční majetkovou účastí). Jisté nepříjemnosti znamenaly i problémy související s EU. Šlo o sankce Evropské komise na české potravinářské produkty, antidumpingové clo na vývoz jutových motouzů a další. Nízký růst vývozu byl zaznamenán do evropských tranzitivních zemí. Příčinou byl klesající vývoz na Slovensko, ale i do Ruska.

Prozatím ochabla domácí poptávka v roce **1999** přispěla opět k omezení dovozů. Vývozy byly naopak podpořeny pokračujícím oživením hospodářského růstu našich největších obchodních partnerů - především Německo a další země EU. Na počátku roku to vypadala velmi slibně, tempo exportu dokonce předstihlo tempo růstu importu. Ovšem konečný výsledek byl opět deficit nejen OB, ale i celého BÚ. Negativně zapůsobily směnné relace, kdy pokles vývozních cen předčil pokles dovozních cen. V teritoriální struktuře pokračovaly tendence z předchozích let. Pozice zemí s vyspělou tržní ekonomikou se opětovně posílila, kdežto pozice evropských zemí s tranzitivní ekonomikou (zvláště zemí CEFTA) výrazně oslabil. Na deficitu OB se opět nejvíce podílely země EU.

V porovnání s rokem 1999 se deficit obchodní bilance v roce **2000** prohloubil. Do schodku zahraničního obchodu se promítly zejména zahraniční ceny dovážených energetických surovin (ropa, zemní plyn) a ve druhém pololetí rostoucí tuzemská poptávka ve formě zvýšení dovozů pro výrobní spotřebu a investice. Meziroční nárůst cen energetických surovin na světovém trhu se v průběhu celého roku promítal do zvýšení deficitu především ve skupině paliv, částečně i do skupiny chemikálií. Vývoj v těchto komoditách měl rozhodující vliv na meziroční vzestup cen zboží. Negativně na saldo OB zapůsobily i inovační procesy spojené se zaváděním nových finančně náročných high-tech zařízení a moderních technologií, která jsou však z dlouhodobého hlediska důležité pro rozvoj české ekonomiky. I přes vysokou dynamiku exportu česká ekonomika plně nepřekonala cenový šok.

Na zvýšení vývozu působil především ekonomický růst v zemích eurozóny a v zemích s tranzitivní ekonomikou ovlivňující úroveň zahraniční poptávky po českém zboží. Nemalý vliv měl i příliv přímých zahraničních investic do průmyslových odvětví zaměřených proexportně. I v tomto roce ČEB podepsala smlouvy o poskytnutí úvěrů a vystavení záruk za 19,2 mid. Kč

(1,7 % z vývozu) a oproti roku 1999 to znamená růst o 24,7 %. EGAP pojistila v roce 2000 vývozy v hodnotě 70,7 mld. Kč. Proti předchozímu roku to znamená zvýšení o 47 %.

Platební bilance České republiky v roce **2001** skončila na běžném účtu schodkem ve výši 101,0 mld.Kč. Na finančním účtu byl zaznamenán čistý příliv zahraničního kapitálu 153,3 mld.Kč. Navýšení devizových rezerv ČNB (bez vlivu kurzových rozdílů) o 67,2 mld.Kč bylo vedle výnosů spojeno s intervencemi ČNB na devizovém trhu a zvýšením devizových úložek vlády na účtech u ČNB. Deficit běžného účtu vyjádřený v poměru k HDP se v běžných cenách zmenšil na 4,7 %, ale záporné saldo čistého vývozu ve stálých cenách r.1995 vzrostlo na 9,6 %.

Vnější nerovnováha vyjádřená schodkem běžného účtu a obchodní bilance se v meziročním porovnání snížila. Uvedený vývoj je důsledkem poklesu schodku obchodní bilance především vlivem cenových faktorů, růstu přebytku v bilanci služeb a v bilanci transferů. Zastavil se růst schodku bilance výnosů.

Vývoj obchodní bilance byl charakteristický snižováním deficitu v důsledku udržení vyššího tempa růstu vývozu před dynamikou dovozu. V běžných cenách vzrostl vývoz o 13,1 %, dovoz pouze o 11,7 %. V průběhu roku došlo ke zřetelnému poklesu dynamiky obchodního obratu. Zvýšil se podíl obchodních operací uskutečňovaných na bázi rozvoje kooperačních vazeb tuzemských výrobců se zahraničními partnery. Obrat obchodních operací v rámci zušlechťovacího styku se meziročně zvýšil o 12 % při dosažení přebytku ve výši 105 mld.Kč (téměř na stejné úrovni jako v předchozím roce). V celkovém obratu zahraničního obchodu tvoří operace zušlechťovacího styku více než jednu čtvrtinu.

V porovnání s předchozím rokem došlo v roce 2001 k výraznému navýšení přebytku obchodní bilance ve vztahu k zemím Evropské unie. Významný pokles aktiva zahraničního obchodu vůči Německu, kde ekonomický růst významně zpomalil, převážila dosažená zlepšení obchodní bilance zejména s Velkou Británií, Belgií, Nizozemskem a Rakouskem. Podíl zemí Evropské unie na celkovém obratu zahraničního obchodu se zvýšil na 65,2 %. Snižování deficitu obchodní bilance je možné sledovat ve vztahu k evropským zemím s přechodovou ekonomikou. Výrazně se zvýšil přebytek obchodní bilance se Slovenskem. V důsledku cenových vlivů při dovozu energetických surovin se snížil deficit obchodu s Ruskou federací. Prohlubování nerovnováhy obchodní výměny je zřejmé ve vztahu k mimoevropským tranzitivním a rozvojovým ekonomikám.

Běžný účet platební bilance České republiky byl v roce **2002** deficitní ve výši 121,4 mld.Kč. Příliv zahraničního kapitálu na finančním účtu dosáhl výše 340,3 mld.Kč. Devizové

rezervy ČNB (po vyloučení kurzových rozdílů) vzrostly o 216,9 mld.Kč. Deficit běžného účtu platební bilance vztažený k HDP v běžných cenách dosáhl 5,3 %.

Poměr bilance zboží a služeb k HDP se přes pokles přebytku bilance služeb meziročně zlepšil na -2,3 %. Zvýšil se schodek bilance výnosů především vlivem meziročního poklesu příjmů.

Meziroční zlepšení obchodní bilance v běžných cenách bylo dáno vyšším poklesem dovozu než u vývozu. Exportní aktivita vůči zemím Evropské unie (zvýšení přebytku o téměř 40 mld.Kč) vyvolávala na druhé straně poptávku po dovozech zejména z jihoasijských zemí. Tento vývoj probíhal především v rámci zušlechťovacího styku, což umožnilo umisťovat produkci s vyšším stupněm zpracování na vyspělých trzích (výroba a vývoz kancelářských strojů a počítačů, v menší míře u elektrických přístrojů a zařízení a motorových vozidel). Na straně dovozu pozitivní vliv představovaly pokles cen surovin na světových trzích v 1.polovině roku a kurzové vlivy.

Meziroční zlepšení směnných relací o 2 % při poklesu dovozních i vývozních cen (vč.vlivu apreciacie koruny) mělo příznivý dopad do salda obchodní bilance v běžných cenách o cca 33 mld.Kč.

Celosvětový útlum zahraniční turistiky a srpnové povodně vedly k poklesu příjmů ze zahraničního cestovního ruchu. Snížil se vývoz ostatních služeb především telekomunikačních služeb, finančních a právních služeb.

V rámci položek běžného účtu se objemově nejvýznamnější stal deficit bilance výnosů, který poprvé v historii převýšil schodek obchodní bilance. Meziročně došlo ke snížení výnosů z inkasovaných úroků. Objemově je významná položka reinvestovaných zisků u podniků se zahraniční účastí v ČR (-60 mld.Kč). Reinvestované zisky nepředstavují reálné toky prostředků do zahraničí. Ve stejném rozsahu je zvýšen objem přílivu kapitálu formou přímých zahraničních investic na finančním účtu platební bilance. Navýšení přebytku bilance běžných převodů je důsledkem mimořádných příjmů tuzemských pojišťoven ze zahraničního zajištění na krytí povodňových škod ve 3. a 4.čtvrtletí 2002.

Krátké shrnutí

Deficity OB se od počátku sledovaného období silně zvyšovaly a začátkem druhé poloviny 90. let dosáhly svého maxima. A i když následně jejich výše oslabila, stále je bylo nutné v rámci dosažení vyrovnané PB kompenzovat něčím jiným. Na počátku sledovaného období šlo mírnější deficity OB kompenzovat přebytky v bilanci služeb, což zajišťovalo dokonce kladné hodnoty BÚ. Ovšem další rapidní nárůst těchto deficitů už nebylo možné ufinancovat pouze přebytky bilance služeb, která jak je dále možno zjistit začala také mírně kolísat. Deficit OB stojící posléze za deficitem BÚ byl tedy následně kryt přes přebytky FÚ. ČR se tak postupně dostávala do pozice dlužníka. Z krátkodobého hlediska, a z ohledu na její transformační fázi, to nebylo nic nezvyklého či nebezpečného. Nebezpečí však bylo skryto ve struktuře FÚ, což se ukázalo v letech 1996 - 1997. Narůstající deficity OB vedly k deficitu platební bilance, který již nebylo možné pokrýt přebytky FÚ. Vývoj OB byl tedy určující pro vývoj BÚ a potažmo pro celkový vývoj platební bilance ČR.

Literatura: Jirges, T., Plchová, B.: Zahraniční obchod a národní ekonomika. Praha 1996
Durčáková, J., Mandel, M.: Mezinárodní finance. Praha 1998
Freit, J., Zedníček, R.: Makroekonomie. Ostrava 1998
www.czso.cz
www.cnb.cz

